

У загальному вигляді ситуаційний підхід у методології розслідування шахрайства можна представити як послідовне вирішення наступних взаємопов'язаних завдань: побудова інформаційної моделі події, що досліджується; моделювання вихідної ситуації; типізація вихідної ситуації; побудова програм розслідування та розв'язання складних завдань з урахуванням розробленої наукою програми для типової ситуації; розроблення індивідуальної програми розслідування; діагностика слідчої ситуації, що виникла тощо [5, с. 106].

Отже, процес розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі й вчинених шляхом шахрайства, передбачає необхідність діагностики, врахування типової слідчої ситуації, що дозволить визначити можливості в обранні напрямку розслідування та правильного алгоритму дій.

1. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.
2. Цільмак О. М., Користін О. Є., Заєць О. М. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Фенікс, 2017. 352 с.
3. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян: монографія. К. : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 196 с.
4. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності: навч. посібник (2-ге вид., доп. і перероб.). Дніпро : ДДУВС, 2018. 188 с.
5. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах: монографія. Харків : Право, 2009. 168 с.

УДК 343.985
DOI: 10.31733/17-03-2023-391-393

Володимир ПРИЛОВСЬКИЙ
доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (ЗЛОЧИНІВ) ПО ГАРЯЧИХ СЛІДАХ

Одним з основних завдань поліції є протидія злочинності [1, пп. 3 ст. 2, п. 1], що поміж всього арсеналу повноважень має на меті захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2, ст. 2].

Під розслідуванням протиправних діянь (злочинів) (далі – злочинів) розуміється комплекс слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, здійснюваних з метою встановлення всіх обставин вчиненого злочину, осіб, які його вчинили, і забезпечення прийняття до винних передбачених законом заходів [3, с. 265].

Досить широко відображення в юридичній літературі, стосовно розслідування протиправних діянь (злочинів) (далі – злочинів) в найкоротший термін після їх вчинення, одержав термін «по гарячих слідах». Серед практичних працівників поняття «розслідування злочину по гарячих слідах» не визиває ніяких непорозумінь, але проведенням дослідження з'ясовано, що однозначного визначення цього поняття і терміну тривалості «гарячих слідів» не існує.

Розслідування злочинів по гарячих слідах забезпечує проведення роботи в найбільш сприятливий момент, тобто коли по виявлених слідах злочину можна найбільш коротким і швидким шляхом встановити злочинця.

Як раніше вже зазначалося, значення розслідування злочинів по гарячих слідах визначається широким колом обставин:

- найбільшим збереженням слідів, мінімумом перешкод (як об'єктивного, так і суб'єктивного плану) і, отже, широкими можливостями успішного використання наявної інформації для розшуку злочинців;

- оперативність дій, особливо при високому рівні організації взаємодії, нерідко дозволяє встановити й затримати злочинців на шляхах відходу з місця події, в процесі реалізації злочинного наміру (наприклад, при незаконному заволодінні автотранспортними засобами);

- швидке розслідування злочинів попереджає наступну (до моменту встановлення й викриття) злочинну діяльність затриманих, а також робить істотний профілактичний вплив на інших нестійких осіб;

- це дозволяє заощаджувати сили й засоби органів внутрішніх справ, оскільки несвоєчасне (через значний час після вчинення) розслідування злочину спричиняє витрачення на ці кримінальні справи часу і сил, необхідних для вирішення інших завдань [4].

Нарешті, практичне значення організації роботи щодо розслідування злочинів по гарячих слідах полягає й у тому, що навіть при не встановленні всіх варіантів для успішного завершення кримінального провадження на першочерговому етапі (у строк, що може бути визначений як період роботи по гарячих слідах) здійснені можливі заходи та слідчі (розшукові) дії, як правило, дадуть більший обсяг інформації, чим при іншій організації діяльності, і тим самим будуть сприяти успішному завершенню розслідування на наступному етапі.

Переходячи до визначення поняття «розслідування злочинів по гарячих слідах», варто підкреслити, що воно, на наш погляд, насамперед повинно характеризувати організацію роботи на першочерговому етапі досудового розслідування злочинів, що забезпечує їхнє розслідування у найкоротший строк. Причому розслідування злочинів по гарячих слідах – не якась самостійна форма діяльності органів внутрішніх справ, а певний спосіб її здійснення, що характеризує особливий рівень організації роботи на початковому етапі розслідування, ефективність діяльності щодо боротьби зі злочинністю в цілому [3].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає, що термін «по гарячих слідах» – це «слідом за подією, не гаючи часу; негайно» [4, с. 224]. Характеризування розслідування злочинів по гарячих слідах, підкреслювали, насамперед, значення тимчасового фактору, швидкість розслідування злочину.

Зрозуміло, значення тимчасового фактору, економії часу в процесі розслідування злочинів важко переоцінити як з позицій криміналістичних (виявлення, вилучення й використання слідів), так і соціально-економічних, оскільки «розслідування злочинів по гарячих слідах у найбільшому ступеню відповідає об'єктивним вимогам закону економії суспільного часу й встановленим, процесуальним строкам розслідування» [4].

Але для повної характеристики діяльності з розслідування злочинів по гарячих слідах одного фактору часу, думається, недостатньо. Розслідування злочину в короткий строк характеризує лише те, що злочин був розслідуваний швидко, тобто показує досягнутий результат, а от як, яким чином він був досягнутий – не відображає. Але ж злочин може виявитися розслідуваним як у результаті напружених і цілеспрямованих дій, так і випадково, при відсутності активності з боку осіб, що займалися розслідуванням.

Другою обов'язковою ознакою, що визначає розслідування злочинів по гарячих слідах, на нашу думку, є безперервність роботи зі збору, узагальнення й використання інформації, необхідної для розслідування злочину.

Безперервність – це у даному випадку цілеспрямований процес використання отриманих даних для організації й здійснення пошукових заходів до встановлення підозрюваних осіб, при якому наявна інформація, що дає можливість пошуку й розшуку, не залишається поза своєчасною реалізацією.

Крім швидкості (фактор часу) і безперервності здійснення слідчих і оперативно-розшукових заходів – основних ознак, що характеризують розглянуте поняття – необхідно відзначити й умови, що забезпечують можливість і ефективність розслідування злочинів по гарячих слідах. До них, насамперед, варто віднести рівень організації (і організованість) роботи відповідних служб і комплексність здійснюваних заходів. Тільки при належному рівні організації діяльності можливо швидке реагування на факти вчинених злочинів і швидке їх розслідування [4].

Високий рівень організації діяльності щодо розслідування злочинів означає чітку організацію роботи чергових частин, оперативність виїзду на місце події, кваліфікований його огляд і якісне використання отриманої інформації, своєчасне залучення для здійснення пошукових заходів необхідних служб і громадськості, належна взаємодія й координація їхньої діяльності тощо.

Як показує практика, ефективне розслідування злочину по гарячих слідах найчастіше можливо лише за умови, якщо він виявлений органами внутрішніх справ через нетривалий час після його вчинення.

Комплексний характер діяльності з розслідування злочинів проявляється в максимальному використанні можливостей всіх служб і підрозділів органів внутрішніх справ, скоординованих і спрямованих на досягнення єдиної мети.

Комплексний характер здійснюваних при розслідуванні злочину по гарячих слідчих (розшукових) дій означає, що, по-перше, для вирішення різних завдань залучаються фахівці відповідного профілю й функціонального призначення, а по-друге, при вирішенні конкретного завдання в певний момент повинна бути задіяна необхідна або максимально можлива кількість сил та засобів (наприклад, при здійсненні загороджувальних заходів).

Як вже відзначалось, визначеність поняття «розслідування злочину по гарячих слідах» залежить від тривалості часу, межі якого дозволяють охарактеризувати роботу як виконану по гарячих слідах.

І саме тут виникає логічне питання: якими мірками цей час виміряти?

При вирішенні цього питання повинні бути чітко розмежовані підстави й цілі використання даного показника. Для відомчої статистичної звітності він повинен бути нетривало конкретним. І таким, що найбільш відповідає цій умові, на наш погляд, є строк до трьох діб. Наприклад, для оцінки діяльності окремих осіб і підрозділів у масштабі відділу (сектору), міськрайліноргану, управління цей строк може бути встановлений у ряді варіантів (три доби, десять діб (до заведення оперативно-розшукової справи) – залежно від категорій складності кримінальних справ, кількості задіяних сил та засобів і т.ін.) і навіть не конкретизований за умов основного значення показника безперервності здійснення заходів.

З урахуванням викладеного розслідування протиправних діянь (злочинів) по гарячих слідах може бути охарактеризовано, по-перше, як діяльність, що на основі організованого, безперервного здійснення слідчих (розшукових) дій і також пошукових заходів та комплексного використання сил, засобів забезпечує встановлення в найкоротший строк події злочину і, головне, осіб, винних у його вчиненні, та і, по-друге, як досягнення результату (або створення необхідних передумов для цього), обумовленого функціональними обов'язками відповідних компетентних служб, органів та їх службовців.

1. Про Національну поліцію: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379.

2. Міщенко С. В., Захарченко В. Ю. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Х. : Одісей, 2013. 1104 с.

3. Державна політика у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні: матер. наук.-практ. семінару (28 лютого 2008 р.). Дніпропетровськ, 2008. С. 186-190.

4. Бусел Т. В. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD). Ірпінь : ВТФ «ПЕРУН», 2009. С. 224.